

BAUDŽIAMOJO PROCESO OPTIMIZAVIMAS: RAŠYTINIO PROCESO PRIELAIDOS IR GALIMYBĖS

Raimundas Jurka, Ernestas Rimšelis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4639
Elektroninis paštas rjurkos@gmail.com

Pateikta 2012 m. kovo 20 d., parengta spausdinti 2012 m. birželio 18 d.

***Anotacija.** Straipsnyje nagrinėjami baudžiamojo proceso optimizavimo klausimai, susiję su rašytinio proceso galimybėmis. Atlikti šią analizę autorius paskatino vis labiau teisingūros ir teisės taikymo lygmeniu aktyvėjančios pastangos sukurti paprastesnes, greitesnes ir mažiau žmogiškųjų išteklių, laiko, finansų ar organizacinių pastangų reikalaujančias baudžiamojo proceso taisykles. Straipsnyje iš esmės keliamas klausimas, kokį poveikį gali daryti proceso dalyvių teisėms ir laisvėms procesinės formos baudžiamojoje byloje pasirinkimas ar taikymas. Rašytinio proceso prielaidų ir galimybių vertinimas tiesiogiai susijęs su proceso viešumo ir proceso greitumo principų santykio problema, kas ir kelia nuolatinės diskusijas dėl vienos ar kitos procesinės formos galimumo ir veiksmingumo. Mokslinio straipsnio tikslas – įvertinti teisės doktrinos ir praktikos teiginius bei argumentacijas siekiant suprasti rašytinio proceso formos kilmę bei tikslus, apžvelgti Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamus teisės į teisingą bylos nagrinėjimą standartus susiduriant su bylomis, kuriose sprendžiamos žodinio ir rašytinio proceso taikymo galimybės, apibrėžti rašytinį procesą leidžiančias ribas bei išieities pozicijas tolesniems tyrimams bei diskusijoms apie konkrečias rašytinio proceso plėtros galimybes Lietuvos baudžiamajame procese.*

***Reikšminiai žodžiai:** baudžiamasis procesas, procesinė forma, viešas bylos nagrinėjimas, žodinis procesas, rašytinis procesas.*

Įvadas

Nors šiuo metu galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas¹ (toliau – BPK) skaičiuoja jau devintus gyvavimo metus ir, atrodo, kad šiam teisės aktui prigyti buvo sudarytos *visos* sąlygos, įskaitant ir tas, kuriomis vis dėlto dalis senosios redakcijos BPK² nuostatų buvo prikeltos antram gyvenimui grąžinant jas į galiojančią BPK, reikia pripažinti, kad ir devynerių metų laikotarpis nebuvo pakankamas atsakyti į kai kuriuos teisės aiškinimo ir taikymo klausimus. To priežastimi galima įvardinti ne vieną aspektą – netinkamas nuostatų aiškinimas ir taikymas teisinėje praktikoje, nepakankama baudžiamajame procese dalyvaujančių subjektų kvalifikacija ar kompetencija, netinkamas teisinis reguliavimas ir kitkas. Tačiau, autorių nuomone, veikiausiai pagrindinė to priežastis būtų socialinių santykių dinamika ir teisinio reguliavimo statikos suderinamumo stoka – teisinio reguliavimo stabilumas, tarsi leidžiantis užtikrinti teisės aiškumą ir jos tikrumą, neretai tampa atvirkščiai proporcingas socialinių santykių reguliavimo poreikių kaitai. Taigi šitai verčia susimąstyti – kaip baudžiamąjį procesą padaryti modernų ir optimalų, tačiau neatitrūkusį nuo tradicinių (konservatyvių) vertybių suvokimo. Šis dialektikos nestokojantis klausimas verčia šio straipsnio autorius svarstyti – kokiomis priemonėmis ir būdais siekti, kad baudžiamasis procesas ar atskiros jo stadijos (etapai) taptų optimalūs ir modernūs įgyvendinant proceso paskirtį, kodėl būtina žengti šiuos žingsnius, kaip rasti pusiausvyrą tarp lygiaverčių proceso viešumą ir spartumą reglamentuojančių principų, kokią procesinę formą pasirinkti ir taikyti, kad šioji nebūtų priešinama su baudžiamosios teisenos diktatu – teisingo proceso principu.

Rašytinio baudžiamojo proceso link klausimas – tai bene pirmasis mokslinis bandymas būtent šiuo keliu sudaryti prielaidas iš esmės spartesniam baudžiamajam procesui, ypač teisminei stadijose. Tiesa, šis klausimas apskritai nėra naujovė Lietuvos teisėje. Rašytinio proceso galimybes jau kuris laikas numato kitas teisenas reglamentuojantys įstatymai, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas³, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas⁴, be to, atsiranda naujos su tuo susijusios iniciatyvos, o tokių pataisų aiškinamuosiuose dokumentuose akcentuojamas vienas iš esminių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio turinio elementų – imperatyvus reikalavimas užtikrinti bylos nagrinėjimą per kiek įmanoma trumpesnę laiką, taip pat teigiama, kad siauras rašytinio proceso panaudojimas ir daugelio apeliacinių bylų nagrinėjimas žodinio proceso tvarka akivaizdžiai lemia dideles asmenų, besikreipiančių į teismą, bylinėjimosi išlaidas, ilgina

- 1 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais pataisymais ir papildymais).
- 2 Turimas omenyje Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, galiojęs iki 2003 m. gegužės 1 d.
- 3 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 85-4126.
- 4 Įstatymo pataisos įsigaliojo, priėmus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 27, 41, 44 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 53¹ straipsniu įstatymą. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 154-7262.

procesinius galutinio sprendimo priėmimo terminus ir atitinkamai apsunkena veiksmingos ir prieinamos teisės į apeliaciją įgyvendinimą⁵.

Taigi natūralu, kad, kalbant apie rašytinio proceso plėtos galimybes civilinėse ir administracinėse bylose, kyla klausimas, kodėl tokios iniciatyvos iki šiol aplenkė baudžiamąjį procesą? Ir šis klausimas keliamas vis garsiau ir dažniau⁶. Jis tikrai pagrįstas, o atsakymas į jį nėra toks pats, koks galėtų būti kalbant apie administracinių ar civilinių bylų nagrinėjimą jau vien todėl, kad Lietuvos Respublikos piliečių priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis numato principinę baudžiamojo proceso nuostatą: „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla *viešai* ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.“ Viešo, siaurąja prasme žodinio⁷, t. y. rašytiniam procesui oponuojančio, proceso principą įtvirtina ir Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatos. Taigi visiškai aišku, kad egzistuoja tam tikros žmogaus teisių apsaugos ribos, kurių rašytinis procesas negali peržengti. Kokios jos, kaip arti ar toli nuo tos ribos yra Lietuvos baudžiamojo proceso teisės principinės nuostatos, numatančios plačias žodinio ir labai retas rašytinio proceso išimtis, galima atsakyti tik išanalizavus ir įvertinus atitinkamų baudžiamojo proceso principų turinį, jų darną, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudenciją.

Šio mokslinio straipsnio (tyrimo) tikslas – įvertinti teisės doktrinos ir praktikos teiginius bei argumentacijas siekiant suprasti rašytinio proceso formos kilmę bei tikslus, apžvelgti EŽTT formuojamus teisės į teisingą bylos nagrinėjimą standartus susiduriant su bylomis, kuriose sprendžiamos žodinio ir rašytinio proceso taikymo galimybės, apibrėžti rašytinį procesą leidžiančias ribas bei išeities taškus tolesniems tyrimams bei diskusijoms apie konkrečias rašytinio proceso plėtos galimybes Lietuvos baudžiamajame procese. Siekti šių tikslų autorius skatina ne tik aktyvėjančios politikų, teisėsaugos institucijų ir teismų pastangos rasti paprastesnes, greitesnes ir mažiau žmoniškųjų išteklių, laiko, finansų ar organizacinių pastangų reikalaujančias procesines taisykles, bet ir itin menkas baudžiamojo proceso teisės mokslo dėmesys rašytinio proceso galimybės ti-

5 Lietuvos Respublikos Prezidento 2011 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimui pateikto Lietuvos Respublikos Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 47 ir 137 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 47¹ straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-06]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404629&p_query=&p_tr2=>>.

6 Atkreiptinas dėmesys, kad Teisėjų tarybos 2011 m. rugsėjo 2 d. posėdyje buvo keliamas klausimas, kaip paspartinti baudžiamųjų bylų nagrinėjimą teismuose siūlant įvertinti rašytinio proceso galimybių apeliaciniame procese prielaidas bei sąlygas. Tai, jog baudžiamojo proceso trukmės klausimas Lietuvoje tampa vis labiau diskutuojama tema, liudija ir žiniasklaidoje kaskart pasirodantys pranešimai apie žmogaus teisių pažeidimus dėl pernelyg ilgo bylų tyrimo ar nagrinėjimo. Pavyzdžiui žr.: Lietuva žmogaus teises dažniausiai pažeidžia dėl per ilgų teismo procesų [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-012-06]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/lietuva-zmogaus-teises-dazniausiai-pazeidzia-del-per-ilgu-teismo-procesu.d?id=50721466>>.

7 Viešo bylos nagrinėjimo reikalavimas savo esme apima kur kas platesnes teisinis garantijas, nei būtų kalbama tik apie vieną jo aspektą – žodinį procesą. Teisė į viešą bylos nagrinėjimą apima teisę dalyvauti procese asmeniškai (tiesiogiai), teisę visuomenei ir visuomenės informavimo priemonėms dalyvauti viešame bylos nagrinėjime, teisę į viešą teismo sprendimo paskelbimą (plačiau žr.: Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją: teisės į teisingą teismą taikymo apimtis ir garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalį*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 346).

riant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, nors ir esama kai kurių svarbių kitų teisės šakų mokslinių įžvalgų⁸ šiais klausimais.

Šių atsakymų paieška galima tik skrupulingai analizuojant Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymų nuostatas, jų sisteminę ir koreliacinę darną, neišvengiamai į tai žiūrint per gana plačią EŽTT praktikos prizmę straipsniui aktualiais klausimais. Šių tyrimo objektų analizė ir vertinimas galimas tik pasitelkiant teleologinį, sisteminį, dokumentinės analizės, kritikos, abstrakcijos, indukcijos ir dedukcijos metodus, taip pat kitus ne mažiau svarbius metodus, leidiančius ne tik konkretizuoti, aiškiai pateikti autorių mintis, bet ir remtis jais kaip savotiškomis „lemomis“, įgalinančiomis pagrįsti vienus ar kitus autorių teiginius.

1. Baudžiamoji procesinė forma – proceso dalyvių teisių ir laisvių apsaugos prielaida

Baudžiamosios procesinės formos esmės aptarimas tiesiogiai susijęs su šio straipsnio tikslu, mat žodinio ir rašytinio procesų santykio, ypač rašytinio proceso prielaidų ir galimybių analizė neišvengiamai reikalauja atsakyti į klausimą – kaip glaudžiai ir kokia apimtimi procesinė forma susijusi su proceso dalyvių teisių ir laisvių apsauga baudžiamajame procese. Teisinėje literatūroje procesinė forma įvardijama ne tik kaip pirminių baudžiamojo proceso teisės šaltinių nustatyty taisyklės, bet ir jų taikymo išaiškinimas, įtvirtintas teismo precedentuose, kurie įpareigoja atlikti proceso veiksmus ir priimti sprendimus, laikantis tam tikrų sąlygų, tvarkos ir nuoseklumo⁹ *rite et more maiorum*¹⁰. Procesinės formos reikšmę yra atskleidęs ir Konstitucinis Teismas, anot kurio, teisingumas vykdomas taikant specialias procesines formas, kurių paskirtis – užtikrinti asmens teises teismo procese, palengvinti nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, priimti teisingą sprendimą¹¹. Kitame nutarime šis Teismas taip pat nurodė, kad nuostatos dėl baudžiamosios atsakomybės įgyvendinamos baudžiamojo proceso įstatyme nustatytais formomis ir metodais; tokiu būdu įgyvendinamas pagrindinis teisingumo siekis – pagrįstai ir teisingai nubausti kaltąjį asmenį¹². Akivaizdu, jog šie teiginiai apibūdina

8 Pavyzdžiui, žr.: Štarienė, L., *supra* note 7; Góra-Błaszczkowska, A. *Oral and Written Proceedings in Polish Civil Procedure* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-16]. <<http://www.uv.es/coloquio/coloquio/comunicaciones/pi1gora.pdf>>; Klamaris, N. K. *Oral and Written Proceedings as Factors Influencing on the Efficiency in Civil Procedure in Greece* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-16]. <http://www.uv.es/coloquio/coloquio/comunicaciones/oral%20and%20written%20proceedings%20as%20factors%20influencing%20on%20the%20efficiency%20in%20civil%20procedure_2_.pdf>.

9 Azubalytė, R.; Jurgaitis, R.; Zajackauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 16.

10 Liet. – laikantis nustatytų taisyklių ir ilgainiui susiklosčiusių papročių (precedentų).

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.

12 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789. Taip pat žr.: Jurgaitis, R. Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 39.

tiek bendrąją procesinę formą, tiek ir BPK nustatytas specialiąsias procesines formas. Taigi, procesinės formos pasirinkimas ir jos taikymas turi dvejopą reikšmę. Pirma, procesinė forma sukuria pridėtinę baudžiamosios procesinės veiklos vertę, mat tokiu būdu sudaro prielaidas proceso dalyviams žinoti, kokia tvarka ir procedūra bus sprendžiamas jiems svarbus klausimas, kokios šios procedūros ribos, kokia procedūra eina toliau ir kt. Kitaip tariant, procesinės formos apibrėžtumas ir jos suvokimas leidžia suprasti paties proceso teisinį aiškumą ir tikrumą. Antra, procesinės formos įtvirtinimas įstatyme eliminuoja už baudžiamąjį procesą atsakingų subjektų (pareigūnų) saviveiklą tiriant ar nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Galima teigti, kad baudžiamasis procesas esant nustatytai jo formai neleidžia sudaryti prielaidų procesui vykti vadovaujantis teiginiu „...taip, kaip patogiau...“. Taigi procesinės formos reikšmė neabejotina – sudarydama prielaidas užtikrinti proceso dalyvių teises ir laisves kartu ji įneša procese aiškumą ir tikrumą, leidžiantį suprasti, kada, kodėl ir kaip prasideda bei baigiasi baudžiamasis procesas, kas jį atlieka ar vykdo, galiausiai kokie yra šio proceso tarpinis ir galutinis tikslai.

Kalbant apie žodinio ir rašytinio procesų prigimtį, prielaidas ir optimizavimo galimybes, Lietuvos baudžiamajame procese taip pat susiduriama su klausimu – ar pasirinktos baudžiamosios procesinės formos, nesvarbu, žodinis procesas ar rašytinis, vienodai užtikrins proceso dalyvių teises ir laisves baudžiamojo proceso (ar atitinkamo jo etapo) metu.

Antai šiuo metu galiojančio BPK nuostatos, kiek tai susiję su teismo nagrinėjimo pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose, taip pat žemesniųjų teismų priimtų nutarčių apskundimo aukštesniesiems teismams ir skundų nagrinėjimo procesu, su pavienėmis išimtimis, numatytomis tik keliuose BPK straipsniuose, numato viešą ir žodinį tokių bylų nagrinėjimo procesą, kuriame, be kitų teismo proceso principų, dominuoja žodiškumo reikalavimas *sine scriptis*¹³. Žodinė bylų vedimo forma istoriškai žinoma kaip su kitais proceso principais vyraujanti nuostata. Dar romėnų teisėje žodiškumas buvo laikomas neatsiejama teismo viešumo atmaina ar papildinys. Antai dar IV a. imperatorius Konstantinas Didysis tiesiogiai nurodė, kad visi teismo procesai (taigi ir civiliniai, ir baudžiamieji) privalo vykti viešai: *omnes civiles causas et praecipue, quae fama celebriores sunt, negotia etiam criminalia publice audire debet*. V a. romėnų istorikas Amianas Marcelinas teigė, kad imperatoriai, pavyzdžiui, Julijus, šalių klausydavęs teismo vietoje esant visiems, kas tik norėdavę dalyvauti. Tai buvo bendrasis, tarpšakinis proceso teisės principas, reiškęs, kad jeigu nenumatyta kokia nors speciali procesinių veiksmų atlikimo forma, jie turi būti atliekami žodiniu nagrinėjimu¹⁴. Tiesa, žodinė forma nebuvo vienintelė – šaltiniuose nurodoma, kad ne tik įprastiniame, t. y. ordinariniame, bet ir ekstraordinariniame procese žodinio proceso principas išliko vyraujantis, tačiau santykinai retai reikalauta rašytinės procesinių dokumentų formos. Atskirų procesinių veiksmų atveju rašytinė forma tapo privaloma¹⁵.

13 Liet. – išimtinai žodinis, o ne rašytinis.

14 Jonaitis, M. Kai kurie šiuolaikinio civilinio proceso principai: nauji ilgaamžių idėjų vardai. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis*. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. 2008 m. birželio 5 ir 6 d. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 135, 137.

15 *Ibid.*, p. 137.

Taigi, šiuolaikiniame Lietuvos baudžiamajame procese žodiškumas reikalauja, kad teismas galutinį sprendimą (nuosprendį, nutartį) baudžiamojame byloje grindžia tik tokiomis įrodymais, kurie žodine forma buvo iširti, patikrinti ir įvertinti teisminio nagrinėjimo metu. Teisinėje literatūroje skiriami keli žodiškumo aspektai. Pirmiausia tai grynai praktinio patogumo teismui ir proceso dalyviams atlikti savo funkcijas byloje prielaida¹⁶. Pritariant autoriaus W. Berutowisz, tyrinėjusio žodinio ir rašytinio teisinių procesų santykį, nuomonei, akivaizdu, jog žodinis pasikeitimas požiūriais veikiausiai yra geriausias būdas pateikti paaiškinimus, išdėstyti prieštaravimus, atsakyti į klausimus ir kt. Tai yra tik šiuo principu remdamiesi proceso dalyviai bei teismas tarpusavyje gali tikėtis racionalaus dialogo. Pasak šio autoriaus, žodiškumas, priešingai nei rašytinė forma, sudaro didesnes prielaidas efektyviai asmens teisių ir interesų ginčiam¹⁷. Antras aspektas – tai garantas, užtikrinantis proceso dalyvių bei kitų asmenų teisę į viešą teisinį procesą, lemiantį ir nešališko teismo garantijas¹⁸. Reikia sutikti ir su kito autoriaus N. K. Klamaris pozicija šiuo aspektu, jog būtent žodiškumo principas padeda teisėjui, vadovaujamam teismui nagrinėjimui konkrečioje byloje, įgyvendinti vadinamąsias dialektines teisminio proceso formas – argumentacijas, kontrargumentacijas bei jų sintezę¹⁹. Taigi žodiškumas simbolizuoja nevaržomą asmens, ginančio savo teises ir interesus teisme, dialogą su už teisingumo funkciją atsakingu teismu idant jis, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu, grindžiamu išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, taip pat įstatymu, priimtų pagrįstą, teisėtą ir teisingą sprendimą.

Anksčiau minėtieji šio principo aspektai sudaro prielaidas visuomenei dalyvauti teisminiame nagrinėjime ir stebėti teisingumo vykdymo procesą. Neginčytina, jog atviras, viešas, taigi ir žodinis, teisminis procesas lemia tikrumo visuomenėje jausmą, jog teisingumas vis dėlto egzistuoja. Čia derėtų prisiminti ir EŽTT sprendimą byloje *Steel ir Morris prieš Didžiąją Britaniją*²⁰, kuriame teismas akcentavo, jog kertinis teisingo proceso aspektas yra tai, jog tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose negalima drausti šalims pasinaudoti galimybe veiksmingai pristatyti savo bylą teisme. Ir būtent ši garantija, kaip reali, įmanoma žodiniame procese. Kitame sprendime byloje *Lomaseita Oy ir kiti prieš Suomiją*²¹ EŽTT apskritai pabrėžė procesinių formų įtaką teisingam teismui. Pasak teismo, žodinio ir rašytinio procesų taikymas tiesiogiai susijęs su fundamentalia asmens teise žinoti, kokios pozicijos laikosi priešinga šalis, taip pat su lygių galimybių gintis principu. Pagal šį principą, vieniems teismo proceso dalyviams negali būti sudaromos geresnės ir palankesnės sąlygos pateikti savo bylą (paaiškinimus, samprotavimus ir prieštaravimus) teisme negu kitiems to proceso dalyviams. Šis principas,

16 Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamąjio proceso principai*. Metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 222–223.

17 Góra-Błaszczkowska, A. *Oral and Written Proceedings in Polish Civil Procedure* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-16]. <<http://www.uv.es/coloquio/coloquio/comunicaciones/pi1gora.pdf>>.

18 Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A., *op. cit.*, p. 223.

19 Klamaris, N. K., *supra* note 8.

20 *Steel and Morris v. The United Kingdom*, no. 68416/01, Reports of Judgments and Decisions 2005-II.

21 *Lomaseita Oy and Others v. Finland*, no. 45029/98.

anot A. G. Błaszczkowskos, nesvarbu, kuri procesinė forma bebūtų pasirinkta teisme, proceso šalims turi garantuoti lygiateiškumą²² įskaitant ir *audiatur et altera pars*²³.

Taigi galima teigti, jog žodinė baudžiamoji procesinė nusikalstamų veikų nagrinėjimo teisme forma, pirma, garantuoja proceso dalyvių ir teismo *viešą* dialogą teisme sprendžiant asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltės, taip pat žalos patyrusiam nukentėjusiajam kompensacijos klausimus. Antra, žodiškumas sudaro tvirtas prielaidas *betarpiškam* (tiesioginiam) įrodymų tyrimui teisme, kas, be abejonės, suponuoja tokio tyrimo išsamumą. Ir trečia, žodinė bylų nagrinėjimo forma turi būti vertinama kaip postamentinė priežastis atsirasti ir vyksti *rungtyniškam* tiesos paieškos teisme procesui. Aptariama šiuolaikiniame baudžiamajame procese dominuojanti proceso forma organiškai neatsiejama nuo rungtyniško, betarpiško bylos nagrinėjimo bei viešumo, kai yra sprendžiami ne tik teisės, bet ir fakto, t. y. nusikalstamos veikos aplinkybių, t. y. jos padarymo vietos, laiko, būdo, padarinių ir kitų svarbių aplinkybių, įrodytumo klausimai. Galiausiai apibendrinant žodiškumo reikšmę kaip proceso dalyvių teisių ir laisvių apsaugos prielaidą, verta prisiminti ir Th. Hobbeso samprotavimus, jog negali būti jokio tikrumo dėl galutinės išvados teisingumo, neįsitikinus visų tų teiginių ir neiginių, kuriais ji buvo pagrįsta ir iš kurių ji buvo išvesta, teisingumu²⁴.

Šalia žodinio nagrinėjimo principo Lietuvos baudžiamajam procesui nėra svetima ir rašytinio proceso nuostata. Rašytinio nagrinėjimo formą Lietuvos baudžiamasis procesas leidžia sprendžiant nuosprendžio ar nutarties vykdymo klausimus – lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, taip pat bylą nagrinėjant ekstrordinariniame – kasaciniame – procese. Šiame procese, o būtent BPK 372 straipsnyje, nustatyta, kad gavusi kasacinį skundą, atlikusi jo patikrinimo procedūras, atrankos kolegija galiausiai sprendžia, ar byla turi būti nagrinėjama žodinio, ar rašytinio proceso tvarka. Iš šio straipsnio matyti, kad būtent kasaciniame procese vyraujanti bylų nagrinėjimo forma yra rašytinė, tuo tarpu žodinis bylos nagrinėjimas darosi labiau išimtinis.

Rašytinio nagrinėjimo teisme formos įtvirtinimo prielaidas Lietuvos kasaciniame procese baudžiamosiose bylose įstatymų leidėjas aiškina tuo, jog taip yra sutaupomas teisėjų, proceso dalyvių laikas ir, neretai, proceso išlaidos. Tam, kad nagrinėjant bylą rašytinio proceso tvarka būtų užtikrintos proceso dalyvių teisės, anot aiškinamojo rašto²⁵, numatoma galimybė jiems raštu pateikti atsiliepimus į kasacinį skundą. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje. Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, jog „[...] rašytinis bylos nagrinėjimas nepažeidžia asmenų konstitucinių teisių.

22 Góra-Błaszczkowska, A., *supra* note 18.

23 Liet. – turi būti išklaustos abi šalys.

24 Hobbes, Th. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 62.

25 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei Kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-20]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296690>.

Nepriklausomai nuo proceso formos (žodinė ar rašytinė), nagrinėjant bylą galioja ir turi būti laikomasi visų baudžiamojo proceso principų. Proceso šalių lygiateisiškumo, teisės į nešališką bylos nagrinėjimą ir kitoms teisėms įgyvendinti rašytinio proceso metu Baudžiamojo proceso kodeksas numato atitinkamus procesinius instrumentus (galimybę pateikti atsiliepimus, pareikšti nušalinimus ir kt.)²⁶. Taigi matyti, jog kaip esminius Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje galiojančio rašytinio proceso principo kriterijus galima įvardinti šiuos – ekonomiškumas, koncentruotumas bei greitumas. Šie kriterijai žinomi ir istoriniame kontekste, t. y. dar romėnų teisėje. Romėnų teisėje, pavyzdžiui, apeliaciniame procese, egzistavo galimybė šalims pasirinkti proceso formą. Neretai šalys rašytinę formą rinkdavosi atlikdamos ir tokius proceso veiksmus, kur ši forma nebuvo privaloma. Tai buvo reikalinga siekiant užtikrinti kitų proceso principų, pavyzdžiui, koncentruotumo, ekonomiškumo, įgyvendinimą²⁷. Tiesa, istoriškai taip jau susiklostė, kad rašytinio proceso forma nebuvo laikoma vyraujančia proceso taisykle, o daugiau jos išimtimi. To priežastimi galima būtų įvardinti siekį teisingai spręsti asmens kaltės klausimus tokia teisme, kuris viešai, betarpiškai, išsamiai ir nešališkai tirtų visus byloje esančius įrodymus, juos vertintų bei priimtų pagrįstą, motyvuotą bei teisėtą galutinį sprendimą. Tačiau vis dėlto kyla klausimas – kodėl vienokios ar kitokios rašytinio proceso formos nėra ignoruojamos tradiciniame baudžiamajame procese, kuriam išimtinai būdingas konservatyvusis viešojo intereso, reikalaujančio proceso viešumo, reiškiamo per žodiškumą, ginties mechanizmas? Į šį klausimą atsakymo galima ieškoti tik suvokiant teisės į viešą ir teisės į greitą (per įmanomai trumpiausią laiką) baudžiamąjį procesą santykį, kuris neretai panašesnis į šių teisių grūdimą nei darną.

Rašytinio proceso formai būdingi tiek privalumai, tiek ir trūkumai. Esminis šios formos privalumas – procesas, kuris nors ir labiau supanašėja su „kabinetiniu bylos (atitinkamo klausimo) nagrinėjimu“, tampa greitesnis ir išvengiantis proceso dalyvių galimo piktnaudžiavimo, kuris vis dėlto įmanomas ir baudžiamosiose bylose. Tai, jog proceso sparta yra vienas iš lemiančių proceso veiksmingumą požymių, rašė ir M. Römeris. Jis teigė, jog „[...] savo teisėjiško darbo devizu pasirinkau teiginį, kad, jeigu tik įmanoma, niekada rytdienai nepasilikti darbo, o atlikti viską, ką reikia šiandien. [...] devizas pasitvirtino ne tik man, bet ir teismui, kuris šios nuostatos dėka dirba gerai ir pakankamai greitai“²⁸. Pagrindinis šios formos trūkumas – procesas nėra viešas, jis tampa „kabinetinio teisingumo“²⁹ procedūra. Šios kontrpozicijos galiausiai perša mintį, jog ne visa, kas yra žodiška, tikrai yra būtina, o ne visa, kas yra raštu, yra pakankama. Nepaisant to reikia pripažinti, kad ir rašytinės formos, paprastai sudarančios prielaidas supaprastinti ir paspartinti teisinį procesą, pasirinkimas nėra savaime paneigiantis ar suvaržantis proceso dalyvių lūkesčius į tinkamą teisinį procesą, jeigu užtikrinamos bū-

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36/2012.

27 Jonaitis, M., *supra* note 14, p. 138.

28 Römeris, M. *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji – 1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 4.

29 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003, p. 208.

tinio proceso dalyvių teisių apsaugos garantijos. Kokios jos ir kokios apskritai rašytinio proceso plėtros Lietuvos baudžiamajame procese galimybės – tai klausimai, į kuriuos galima pabandyti atsakyti įvertinus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teismų Teismo praktiką.

2. Žodžiu negalima raštu: kur dėsime kablelį?

Nors Konstitucinis Teismas ne vieną kartą vertino jo jurisprudencijoje pripažįstamo tinkamo teisinio proceso principo reikalavimus, vis dėlto plačios doktrinos aiškinant mums svarbų Konstitucinį viešo bylų nagrinėjimo principą, numatytą Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje ir 117 straipsnyje, ir ypatingai rašytinio proceso galimybes Konstitucijos nuostatų kontekste, nėra. Taigi į klausimą, kur galiausiai dėti kablelį teiginyje „žodžiu negalima raštu“, galima atsakyti tik tuomet, jeigu bus atsakyta, kokiose baudžiamojo proceso stadijose, kokius klausimus sprendžiant iš esmės yra būtinas viešumo principo užtikrinimas, o kada šio principo taikymas yra daugiau galimas nei būtinas.

Konstitucinio Teismo požiūriu į rašytinio proceso galimybes ir jo atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai galime sulaukti jau visai netrukus, nagrinėjant Seimo narių grupės 2009 m. birželio 15 d. kreipimąsi į Konstitucinį Teismą dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 153 straipsnio 2 dalies, 319 straipsnio 3 dalies ir 352 straipsnio 1 dalies ta apimtimi, kuria nustatyta, kad bylą nagrinėjant rašytinio proceso tvarka, dalyvaujantys byloje asmenys į teismo posėdį nekviečiami ir teismo posėdis vyksta jiems nedalyvaujant, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 117 straipsnio 1 daliai³⁰. Neabejotina, kad Konstitucinio Teismo doktrinai šiuo atveju turės įtakos plati EŽTT jurisprudencija, kuri jau yra nubrėžusi tam tikras ribas, iki kurių rašytinis procesas galimas ne tik civilinėse, administracinėse, drausminėse ar kitose bylose, bet ir baudžiamajame procese, kas mums ir yra svarbiausia nagrinėjamos temos kontekste.

Vis dėlto būtina pastebėti tam tikrą baudžiamųjų bylų specifiką ir EŽTT teiginį, kad baudžiamosiose bylose teisingo teismo reikalavimai yra kur kas griežtesni, nes tokiose bylose sprendžiamas asmens kaltės klausimas, susijęs su baudžiamąja ir atgrasančia bausme, paprastai – su laisvės atėmimo bausme, t. y. baudžiamąja atsakomybe³¹.

Žymus Milano Katalikiškojo universiteto profesorius ir EŽTT konsultantas Michele de Salvia, analizuodamas teisės į viešą baudžiamosios bylos nagrinėjimą svarbą, teigia, kad ši teisė EŽTT praktikoje pripažįstama viena iš esminių proceso garantijų, sauganti kaltinamąjį nuo nesąžiningo baudžiamojo proceso, o kartu sudaranti visuomenei galimybes analizuoti teismų veiklą ir taip ją kontroliuoti, kas ypatingai svarbu keliant visuomenės pasitikėjimą teismais³².

30 Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme 2009 m. liepos 14 d. gautas ir registruotas prašymas Nr. 38/2009 (bylos Nr. 33/2009). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-26]. <http://www.lrkt.lt/Prasymai/38_2009.htm>.

31 *Findlay v. The United Kingdom*, no. 22107/93, Reports 1997-I.

32 de Salvia, M. *Precedenty Evropeiskogo suda po pravam celoveka* [Precedents of the European Court of Human Rights]. Sankt Peterburg: Juridiceskij centr press, 2004, p. 432.

Aiškindamas teisės į viešą bylos nagrinėjimo principą bei Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatas EŽTT ne vienoje byloje pažymėjo, kad visos valstybės – Europos Tarybos narės – pripažįsta teisę į viešą bylos nagrinėjimą, tačiau kiekviena valstybė ir jos teisės sistema bei teismų praktika gali numatyti tam tikrus skirtumus kalbant apie šios teisės apimtį ir jos realizavimo būdus tiek teismo posėdžio metu, tiek skelbiant teismo sprendimus; šiuo atveju formalus klausimo aspektas yra antraeilis, lyginant su teisės į viešą bylos nagrinėjimą tikslu – žmogaus teisių apsaugos kontrole, sudarant galimybes visuomenei analizuoti konkrečias teismines procedūras³³.

Net ir įvertinus šios teisės svarbą, EŽTT doktrinos analizė leidžia aiškiai išvelgti bent kelis galimus šios teisės ribojimo aspektus: *pirma*, ji garantuojama ta apimtimi, kuria veikia šią teisę numatantis Konvencijos 6 straipsnis, *antra*, viešumo principas gali konkuruoti su kitomis Konvencijoje numatytomis teisėmis ir gali būti jų ribojamas, bet nepaneigiamas, siekiant ginti kitas, taip pat svarbias žmogaus teises. EŽTT pripažįsta, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis negali būti aiškinama siaurai, nes tai neatitiktų šios nuostatos tikslų³⁴, tačiau teismas yra apibrėžęs ir tuos atvejus, kurie aiškiai nepatenka į Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies apsaugos ribas. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai yra sprendžiamas lygtinio paleidimo iš įkalinimo vietos ar dėl lygtinio atleidimo nuo paskirtos bausmės, bausmės sušvelninimo, dėl bausmės vykdymo, dėl asmens, kuris buvo lygtinai paleistas iš įkalinimo įstaigos, sugražinimo į įkalinimo įstaigą, dėl bylos peržiūrėjimo iš naujo ir kt., yra laikoma, kad nėra sprendžiamas baudžiamojo kaltinimo klausimas ir apskritai nėra taikomos Konvencijos numatytos teisės į teisingą teismą garantijos³⁵. Visais minėtais atvejais iš esmės nėra sprendžiamas asmens kaltės klausimas, taigi ir teisinės apsaugos garantijos yra siauresnės, nei numato Konvencijos 6 straipsnis. Manytina, kad lygiai taip pat aiškintinos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies nuostatos, kurios taikytinos visoms klasikinėms baudžiamosioms byloms, o ne tarpiniams klausimams baudžiamojoje byloje ar netgi kitiems klausimams, kurie tik susiję su konkrečia baudžiamąja byla, bet yra už jos ribų.

Nemažai atsakymų į klausimus, susijusius su rašytinio proceso plėtos galimybėmis nagrinėjant baudžiamąsias bylas, pateikia EŽTT. Ne kartą jurisprudencija akcentuota, jog Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis įpareigoja valstybes Konvencijos dalyves užtikrinti, kad bylos šalis turėtų teisę į žodinį bylos nagrinėjimą bent jau vienoje teismo instancijoje³⁶. Vis dėlto tokia EŽTT pozicija jokių būdu neleidžia teigti, kad galima drąsiai kalbėti apie rašytinio proceso plėtrą apeliaciniame procese, panašiai kaip yra bylą nagrinėjant kasaciniame teisme. Taip yra todėl, kad baudžiamasis procesas, kaip teisinio proceso sudedamųjų dalių grandinė, sudaro visumą, o Konvencijos 6 straipsnio apsauga nepasi- baigia pirmosios instancijos teismo sprendimu.

33 *Sutter v. Switzerland*, no. 8209/78, A74; *Preto and others v. Italy*, no. 7984/77, A71; *Axen v. Germany*, no. 8273/78, A72.

34 *Delcourt v. Belgium*, no. 2689/65, A11.

35 Štarienė, L., *supra* note 7, p. 162–163.

36 *Göç v. Turkey*, no. 36590/97, Reports of Judgments and Decisions 2002-V; *Fredin v. Sweden*, no. 18928/91, A283-A.

EŽTT yra konstatavęs, kad tais atvejais, kai valstybė įkuria apeliacinius ar netgi kasacinius teismus, ji privalo užtikrinti, kad asmenys, kurie gali būti patraukti atsakomybėn pagal įstatymą, šiuose teismuose naudotųsi pagrindinėmis Konvencijos 6 straipsnio garantijomis³⁷. Taigi, atrodytų, jog Konvencijos kontekste rašytinis procesas nėra galimas ne tik apeliacinės, bet ir kasacinės instancijos teismuose, tačiau kalbėdamas apie pareigą užtikrinti teisę į žodinį bylos nagrinėjimą bent jau vienoje teismo instancijoje, teismas pabrėžia tokios pareigos imperatyvą tik tuo atveju, „jeigu neegzistuoja kitos aplinkybės, kurioms esant galėtų būti pateisinamos tokio principo netaikymo išimtyms³⁸“. Teisės doktrinoje tokiomis aplinkybėmis bei išimtimis laikomos ir funkcijos, kurias valstybės – Europos Tarybos narės – priskiria apeliacinės instancijos bei kasaciniams teismams. Pavyzdžiui, galima matyti labai aiškia EŽTT poziciją, kad nėra teisės į teisingą teismą pažeidimo, jeigu teisme, kuris *sprendžia tik teisės klausimus*, nebuvo užtikrintas žodinis bylos nagrinėjimas, jei žodinis bylos nagrinėjimas buvo užtikrintas pirmosios instancijos teisme³⁹.

EŽTT praktikos kontekste, sprendžiant apie žodinio bylos nagrinėjimo būtinybę, ypatingai svarbu įvertinti ir tai, kokie klausimai sprendžiami konkrečioje byloje ir kokią įtaką jie turi konkrečiam asmeniui. Pavyzdžiui, EŽTT nagrinėtoje *Kamanski prieš Austriją* byloje asmens dalyvavimas bylos nagrinėjime Austrijos Aukščiausiajame Teisme nebuvo būtinas ir tam ypatingos reikšmės turėjo tai, kad *šis teismas nesprendė pareiškėjo kaltės klausimo*, jo skunde nebuvo ginčijami klausimai, susiję su pareiškėjo asmenybe ir charakteriu, dėl ko gali būti tikslingas tiesioginis asmens dalyvavimas procese, be to, minėtu atveju Austrijos Aukščiausiasis Teismas *negalėjo skirti sunkesnės bausmės, nei skyrė pirmosios instancijos teismas*⁴⁰.

Teisės į viešą bylos nagrinėjimą kontekste svarbi ir *Ekbatini prieš Švediją* byla, kurioje buvo konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas, nes apeliacinės instancijos teismas rašytinio proceso tvarka sprendė tiek teisės, tiek fakto klausimus. Minėtoje byloje, vertinant Švedijos teismo kompetenciją, buvo pasakyta, kad jis turėjo pats įvertinti pareiškėjo kaltės klausimą, nors neturėjo teisės priimti sprendimo, griežtinančio bausmę labiau, nei to prašoma apeliaciniame skunde⁴¹. Šiais aspektais Lietuvos apeliacinės instancijos teismų kompetencija labai panaši į Švedijos, o tai labai svarbu diskutuojant apie rašytinio proceso galimybes Lietuvos apeliacinės instancijos teismuose.

Byloje *Igual Coll prieš Ispaniją* Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas buvo konstatuotas dėl to, kad apeliacinės instancijos teismas nuteisė pirmosios instancijos teismo išteisintą pareiškėją, atmetęs prašymą nagrinėti bylą viešame posėdyje. Šioje byloje EŽTT, be kita ko, pažymėjo, kad šis teismas ne tik atsižvelgė į objektyviuosius veikos sudėties požymius (išlaikymo šeimai nemokėjimas), bet ir nagrinėjo pareiškėjo ketinimus bei elgesį, taip pat jo galimybes gauti didesnes pajamas dėl profesinės kvalifikacijos, o šių klausimų nagrinėjimas, EŽTT nuomone, sunkiai gali būti vertinamas

37 *Delcourt v. Belgium*, op. cit.

38 *Göç v. Turkey*, op. cit.; *Fredin v. Sweden*, op. cit.

39 *Sutter v. Austria*, supra note 33; *Gogoladze v. Georgia*, no. 4683/03.

40 *Kamanski v. Austria*, no. 9783/82, A168.

41 *Ekbatani v. Sweden*, no. 10563/83, A134.

kaip reikšmingas tik teisės požiūriu. Teismo nuomone, tai suponuoja pareiškėjo kaltumo nustatymui lemtingų faktų vertinimą, taigi viešas bylos nagrinėjimas tokiais atvejais yra būtinas⁴².

Byloje *Moreira Ferreira prieš Portugaliją* Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas nustatytas dėl to, kad pareiškėjos apeliacinis skundas dėl apkaltinamojo nuosprendžio buvo atmestas jos neišklausius, nors teismo posėdis šiuo konkrečiu atveju ir buvo surengtas. EŽTT pažymėjo, kad pagal Portugalijos teisę apeliacinės instancijos teismas yra kompetentingas nagrinėti tiek teisės, tiek fakto klausimus, o šioje byloje apeliacinės instancijos teismas sprendė fakto, t. y. riboto pakaltinamumo, klausimą, kuris turėjo svarbios įtakos baumės skyrimui. EŽTT konstatavo, kad šuo atveju byla nagrinėjant apeliacine tvarka buvo būtina apklausti pačią pareiškėją, todėl viešas bylos nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme ir šiuo atveju buvo būtinas⁴³.

Vis dėlto analizuojant atskirus EŽTT sprendimus galima įžvelgti ir tam tikrą liberalesnį, bet taip pat labai atsargų šio teismo požiūrį į žodinio proceso ribojimo galimybes iš esmės pripažįstant, kad net ir tais atvejais, kai apeliacinės instancijos teismas yra kompetentingas spręsti tiek teisės, tiek fakto klausimus, ne visada būna pažeista teisė į teisingą teismą, kad tokios teisės neužtikrinimas gali būti pateisinamas atsižvelgiant į specialias proceso savybes⁴⁴, kad nors bylos nagrinėjimo viešumo reikalavimas yra vienas iš būdų išlaikyti pasitikėjimą teismais, egzistuoja ir kiti aspektai, į kuriuos turi būti atsižvelgta: tai bylos nagrinėjimas per kiek įmanoma trumpiausią laiką ir būtinybė realizuoti nacionalinių teismų krūvį (šie aspektai, pasak EŽTT, negali taip apriboti asmens teisės į žodinį bylos nagrinėjimą ir jo asmeninį dalyvavimą nagrinėjant bylą, kad būtų atimta jo teisė į šias garantijas)⁴⁵.

Prieš tai minėtos bylos kontekste galima aptarti ir *Bazo González prieš Ispaniją* bylą, kurioje EŽTT neįžvelgė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo. Šioje byloje EŽTT atsižvelgė į Ispanijos apeliacinio proceso ypatumus, teismo nagrinėtus teisinio pobūdžio klausimus ir į tai, kad pareiškėjas turėjo galimybę pateikti visus argumentus raštu. Pagal Ispanijos teisę (BPK 795 straipsnį) įrodymų pateikimas apeliaciniame teisme galimas tik išimtiniais atvejais, kai nauji įrodymai dėl tam tikrų priežasčių nebuvo išnagrinėti pirmosios instancijos teisme arba kai apeliacinis teismas mano, kad viešas (žodinis) posėdis būtinas siekiant geriau suvokti bylą (tokie apeliacijos bruožai būdingi Lietuvoje galiojančiose civilinio proceso teisės normose ir, priešingai, tai nebūdinga baudžiamųjų bylų nagrinėjimui apeliacine tvarka – *aut. past.*). Pareiškėjo byloje apeliacinės instancijos teismas iš naujo nevertino įrodymų, o jo kaltumo klausimas šiame teisme buvo sprendžiamas daugiausia teisės aspektu⁴⁶.

Iš kelių minėtų bylų galima aiškiai matyti, kad EŽTT iš esmės skirtingai žiūri į rašytinio proceso galimybes neribotos ir ribotos apeliacijos atveju, ir tai visiškai suprantama, turint omenyje, kad ribotos apeliacijos atveju naujų įrodymų pateikimas galimas tik

42 *Igual Coll v. Spain*, no. 37496/04.

43 *Moreira Ferreira v. Portugal*, no. 19808/08.

44 *Hermi v. Italy*, no. 18114/02, Reports of Judgments and Decisions 2006-XII.

45 *Ekbatani v. Sweden*, *supra* note 41; *Muttillainen v. Finland*, no. 18358/02.

46 *Bazo González v. Spain*, no. 19808/08.

išimtiniais atvejais⁴⁷. Iš EŽTT jurisprudencijos galima matyti ir tai, kad teismas, tirdamas teisės į viešą bylos nagrinėjimą pažeidimus, taip pat vertina, ar konkrečioje byloje yra ginčijami faktai, kurie gali lemti žodinį bylos nagrinėjimą, ar tam tikri nesudėtingi teisės klausimai negali būti išspręsti vien tik rašytine medžiaga. Štai *Pursiheimo prieš Suomiją* byloje EŽTT manė, kad klausimą, ar pareiškėjas galėjo laikyti ginklą, buvo galima tinkamai išspręsti ir be žodinio bylos nagrinėjimo, nepaneigiant klausimo svarbos pareiškėjui. Kitaip tariant, teisės į žodinį bylos nagrinėjimą nėra būtina užtikrinti, kai pareiškėjas neketina pateikti informacijos ar įrodymų, kurie turėtų įtakos sprendžiant teisės ir faktų klausimus, t. y. tokios informacijos, kuri turėtų įtakos bylos baigčiai⁴⁸.

Analizuojant rašytinio proceso plėtros galimybes labai svarbu pastebėti ir tai, kad sprendamas teisės į viešo bylos nagrinėjimo klausimą EŽTT visada įvertina, ar tais atvejais, kai įstatymas leidžia bylą nagrinėti rašytinio proceso tvarka ir ji nagrinėjama neviešai, asmuo gali teikti įvairius paaiškinimus ir rašytinius dokumentus, ar asmeniui užtikrinama teisė prašyti surengti žodinį bylos nagrinėjimą⁴⁹. EŽTT jurisprudencijoje pripažįstama, kad teisės į viešą ir žodinį bylos nagrinėjimą, kaip ir kitos teisės į teisingą teismą, tam tikrais atvejais gali būti atsisakyta tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose, tačiau tai turi būti padaryta nedviprasmiškai ir laisva valia bei suteikiant atitinkamas minimalias garantijas (šios teisės negalima atsisakyti tik tuomet, kai bylos viešumo reikalauja svarbūs visuomeniniai interesai). Asmuo gali atsisakyti šios teisės ne tik tiesiogiai, tačiau ir konkludentiniais veiksmais, t. y. neprašydamas kompetentingos institucijos surengti viešą bylos nagrinėjimą. Vis dėlto tais atvejais, kai nacionalinė teisė apskritai nenumato teisės nagrinėti bylą viešai, asmens prašymo surengti viešą bylos nagrinėjimą nebuvimas nereiškia, kad asmuo atsisako šios teisės⁵⁰.

Minėti EŽTT doktrinos aspektai yra itin svarbūs ir leidžia apibrėžti tam tikras žodinio baudžiamojo proceso būtinybės ir rašytinio proceso galimybes nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kurios sudaro pagrindą tolesniems tyrimams ir platesnei diskusijai apie konkrečias rašytinio proceso plėtros galimybes Lietuvos baudžiamajame procese.

Atlikta analizė leidžia apibrėžti tam tikras žodinio baudžiamojo proceso būtinybės ir rašytinio proceso galimybes nagrinėjant baudžiamąsias bylas ribas. *Pirma*, žodinis procesas turi būti garantuojamas tais atvejais, kai sprendžiami asmens baudžiamosios atsakomybės ir kaltės klausimai pirmosios instancijos teisme. Žodinė forma tokiu atveju sudaro prielaidas viešam teisminiam nagrinėjimui, kurio metu būtų tiesiogiai tiriami įrodymai, taip pat kurio metu asmuo, kurio kaltės klausimas yra sprendžiamas, turėtų visas galimybes išsakyti savo nuomonę ir vertinimus dėl bylos nagrinėjimo dalyko esmės. *Antra*, žodinis procesas paprastai turėtų būti garantuojamas tuomet, kai pirmosios instancijos teismo sprendimas asmens baudžiamosios atsakomybės ir kaltės klausimu peržiūrimas tiriant fakto klausimus, tačiau žodinis procesas gali būti ribojamas ir gali

47 Plačiau žr.: Garnelienė, L.; Rimšelis, E. Apeliacijos sampratos įtaka teismų praktikai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 4(4): 243–259.

48 *Pursiheimo v. Finland*, no. 57795/00 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-20]. <<http://www.adamsamuel.com/Human%20Rights%20Abuse.pdf>>.

49 *Martinie v. France*, no. 58675/00, Reports of Judgments and Decisions 2006-VI.

50 Štarienė, L., *supra* note 7, p. 355.

vykti rašytine tvarka, jei nauji įrodymai tokio proceso metu netiriami bei nėra pagrindo manyti, kad žodinis procesas yra būtinas siekiant geriau suvokti bylą. *Trečia*, žodinis procesas neturi būti garantuojamas sprendžiant tik teisės klausimus, jei žodinis bylos nagrinėjimas buvo užtikrintas pirmosios instancijos teisme. Teisės aiškinimo ir taikymo klausimų sprendimas nėra tiesiogiai susijęs su fakto klausimais, tiesiogiai lemiančiais asmens kaltės įrodymo vertinimą. *Ketvirta*, rašytinis procesas gali užtikrinti teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, kai proceso dalyviams suteikiama teisė pateikti įvairius paaiškinimus ir rašytinius dokumentus ar asmeniui užtikrinama teisė prašyti surengti žodinį bylos nagrinėjimą.

Išvados

Žodinis procesas simbolizuoja nevaržomą asmens, ginančio savo teises ir interesus teisme, dialogą su teisingumo funkciją vykdančiu teismu idant pastarasis, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu, grindžiamu išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, taip pat įstatymų priimtų pagrįstą, teisėtą ir teisingą sprendimą.

Atviras, viešas, taigi ir žodinis, teisminis procesas sudaro galimybes visuomenei dalyvauti teisminiame nagrinėjime, stebėti teisingumo vykdymo procesą ir lemia didesnę tikrumo visuomenėje jausmą, jog teisingumas vis dėlto egzistuoja.

Rašytinė proceso forma paprastai sudaro prielaidas supaprastinti ir paspartinti teisinį procesą, o jos pasirinkimas nėra savaime paneigiantis ar suvaržantis proceso dalyvių lūkesčius į tinkamą teisinį procesą.

Atlikta analizė leidžia apibrėžti tam tikras žodinio baudžiamojo proceso būtinybės ir rašytinio proceso galimybės nagrinėjant baudžiamąsias bylas ribas: žodinis procesas turi būti garantuojamas tuomet, kai sprendžiami asmens baudžiamosios atsakomybės ir kaltės klausimai pirmosios instancijos teisme; žodinis procesas paprastai turėtų būti garantuojamas tuomet, kai pirmosios instancijos teismo sprendimas asmens baudžiamosios atsakomybės ir kaltės klausimu peržiūrimas tiriant fakto klausimus, tačiau žodinis procesas gali vykti rašytine tvarka, jei nauji įrodymai tokiame procese netiriami bei nėra pagrindo manyti, kad žodiškumas yra būtinas siekiant geriau suvokti bylą; žodiškumas neturi būti garantuojamas sprendžiant tik teisės klausimus, jei nagrinėjimas šia forma buvo užtikrintas pirmosios instancijos teisme; rašytinis procesas gali užtikrinti teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, kai proceso dalyviams suteikiama teisė pateikti įvairius paaiškinimus ir rašytinius dokumentus ar asmeniui užtikrinama teisė prašyti surengti žodinį bylos nagrinėjimą.

Literatūra

- Ažubalytė, R.; Jurgaitis, R.; Zajančkauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
- Axen v. Germany*, no. 8273/78, A72.
- Bazo González v. Spain*, no. 19808/08.
- Delcourt v. Belgium*, no. 2689/65, A11.
- Ekbatani v. Sweden*, no. 10563/83, A134.
- Findlay v. The United Kingdom*, no. 22107/93, Reports 1997-I.
- Fredin v. Sweden*, no. 18928/91, A283-A.
- Garnelienė, L.; Rimšelis, E. Apeliacijos sampratų įtaka teismų praktikai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 4(4).
- Góra-Błaszczkowska, A. *Oral and Written Proceedings in Polish Civil Procedure* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-16]. <[http://www.uv.es/coloquio/coloquio/comunicaciones/pi1gora.pdf](http://www.uv.es coloquio/coloquio/comunicaciones/pi1gora.pdf)>.
- Gogoladze v. Georgia*, no. 4683/03.
- Göç v. Turkey*, no. 36590/97, Reports of Judgments and Decisions 2002-V.
- Hermi v. Italy*, no. 18114/02, Reports of Judgments and Decisions 2006-XII.
- Hobbes, Th. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai, 1999.
- Igual Coll v. Spain*, no. 37496/04.
- Jurgaitis, R. *Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009.
- Jonaitis, M. Kai kurie šiuolaikinio civilinio proceso principai: nauji ilgaamžių idėjų vardai. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis*. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. 2008 m. birželio 5 ir 6 d. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamojo proceso principai*. Metodinė mokomoji priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2009.
- Klamaris, N. K. *Oral and Written Proceedings as Factors Influencing on the Efficiency in Civil Procedure in Greece* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-16]. <http://www.uv.es/coloquio/coloquio/comunicaciones/oral%20and%20written%20proceedings%20as%20factors%20influencing%20on%20the%20efficiency%20in%20civil%20procedure_2_.pdf>.
- Kamasinski v. Austria*, no. 9783/82, A168.
- Lomaseita Oy and Others v. Finland*, no. 45029/98.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais pataisymais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 85-4126.
- Lietuvos Respublikos Prezidento 2011 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimui pateikto Lietuvos Respublikos Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 47 ir 137 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 47¹ straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-06]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404629&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuva žmogaus teises dažniausiai pažeidžia dėl per ilgų teismo procesų [žiūrėta 2011-12-06]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/law/lietuva-zmogaus-teises-dazniausiai-pazeidzia-del-per-ilgu-teismo-procesu.d?id=50721466>>.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ko-

- dekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei Kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-20]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296690>.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. liepos 14 d. gautas ir registruotas prašymas Nr. 38/2009 (bylos Nr. 33/2009). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-10-26]. <http://www.lrkt.lt/Prasymai/38_2009.htm>.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36/2012.
- Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003.
- Martinie v. France*, no. 58675/00, Reports of Judgments and Decisions 2006-VI.
- Muttillainen v. Finland*, no. 18358/02.
- Moreira Ferreira v. Portugal*, no. 19808/08.
- Pretto and others v. Italy*, no. 7984/77, A71.
- Pursiheimo v. Finland*, no. 57795/00.
- Römeris, M. *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji – 1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2007.
- de Salvia, M. *Precedenty Evropeiskogo suda po pravam celoveka* [Precedents of the European Court of Human Rights]. Sankt Peterburg: Juridiceskij centr press, 2004.
- Steel and Morris v. The United Kingdom*, no. 68416/01, Reports of Judgments and Decisions 2005-II.
- Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją: teisės į teisingą teismą taikymo apimtis ir garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalį*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2011.
- Sutter v. Switzerland*, no. 8209/78, A74.

OPTIMISATION OF CRIMINAL PROCEDURE: PRECONDITIONS AND POSSIBILITIES FOR WRITTEN PROCEDURE

Raimundas Jurka, Ernestas Rimšelis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Endeavours of politicians, representatives of law enforcement institutions and courts to create simplified, accelerated and less human and time resources requiring legal procedures in criminal cases prompted the authors of this article to assess the possibilities to develop the written form of procedure in Lithuania. The goal of the authors of this article is to assess the origin and goals of the written form of procedure, as well as to define the main rules and points for discussions on the possibilities to develop the written form of procedure in the Lithuanian criminal procedural law. The conclusion is drawn in this article to the effect*

that written form of procedure is seen as a condition for simplifying and accelerating the legal process, and choosing this form of procedure is not considered as denying or restraining the expectations of participants of criminal procedure towards a fair trial. The analysis provides the basis for the authors to make a conclusion on the appropriate limits of applying written or oral procedures for hearing criminal cases:

Oral procedure must be guaranteed in cases where questions of criminal liability and personal guilt are solved at the first instance court hearings;

Oral procedure usually has to be guaranteed in cases where during the procedure at the first instance court hearing the questions of criminal liability and personal guilt are solved, although oral procedure may be limited and the procedure may be conducted in written form if new evidence are not investigated and there is no doubt for deciding whether oral procedure is better for understanding the case;

Oral procedure need not be guaranteed only in cases where questions of application of the law are solved and if oral procedure was guaranteed during the procedure at the court of first instance;

Written procedure may guarantee the right to a fair trial, where the participants of the procedure are allowed to provide various explanations and written documents or a person is allowed to ask for an oral court hearing.

Keywords: *criminal procedure, procedural form, public hearing, oral procedure, written procedure.*

Raimundas Jurka, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros profesorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose, proceso optimizavimas.

Raimundas Jurka, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Procedure, Professor, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: criminal procedure, international cooperation in criminal matters, optimisation of criminal procedure.

Ernestas Rimšelis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros lektorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, apeliacija, proceso optimizavimas.

Ernestas Rimšelis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Procedure, Lecturer, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: Criminal Procedure, appeal, criminal procedure optimization.

